

KORPÁS ZOLTÁN
BUDA – ALGÍR – BUDA

A MAGYARORSZÁGI ÉS A MEDITERRÁN OSMÁNELLENEK KÜZDELMEK
KÖLCSÖNHATÁSAI 1538–1542

Buda eleste 1541. augusztus 29-én a magyar történelmi tudat legmeghatározóbb eseményei közé tartozik. Mégsem mondhatjuk azt, hogy e jól ismert esemény, vagy akár a hozzá kapcsolódó eseménysorozat – akár a magyar állam későbbi fejlődésére, vagy akár az európai eseményekre gyakorolt hatásai – megfelelően fel lettek volna tárva. A budai várba „turistaként” besétáló janicsárok, a vértelen foglalás, lokális magyar „történet” maradt. Pedig, ha megnézzük az 1538–1543 közötti európai események láncolatát, meglepő összefüggésekre bukkanhatunk, melyekbe szervesen beépült a magyar királyi székhely sorsa. Ezen tanulmány címe alapján fel kell vetni azt a kérdést, hogy milyen összefüggések mutathatók ki Buda 1541. augusztus 29-ei eleste, a pár héttel későbbi algíri császári kudarc (1541. október 21–25.) és Brandenburgi Joachim egy évvel későbbi, 1542. évi hadjárata között. Hasonló módon szükséges megvizsgálni azt is, hogy a magyarországi történések milyen Habsburg oszmánellenes „nagy-stratégiába” illeszthetőek, illetve milyen érdekkörök befolyásolták e stratégia megvalósulását.¹

A magyarországi és észak-afrikai hadszíntér közötti összefüggések már 1528-tól kezdve megfigyelhetők. Ekkor állt át Habsburg szolgálatba az addig a francia szolgálatban levő genovai admirális, Andrea Doria. Ettől fogva a Doria család több nemzedéken keresztül hűségesen szolgálta V. Károlyt, illetve spanyol Habsburg utódait. Hangsúlyozni kell, hogy Doriával nem akármilyen admirálisra tettek szert a Habsburgok: V. Károly mediterrán, spanyol és nápolyi/szicíliai bázisú gályaflojtája Doria tehetsége, pénze és hadereje révén került azonos versenysúlyba a nagy ellenfél, az oszmán hadiflottával.² Sőt, oszmán oldalon is kiemelkedő tehetségű admirális szolgált. Khajreddin Barbarossa 1529-ben szállta meg az oszmán kézben levő, Algír városa előtt fenyegetően spanyol kézben maradt sziklaszirtet, Vélez de la Gomerát.³ 1532-ben Szulejmán már másodszor (1529, 1532) vonult személyesen császári serege élén Bécs városa ellen és a kereszténységet hat évvel Mohácsot követően az fenyegette, hogy a Német-római császárság keleti kapuja is eleshet. Ebben a helyzetben Doria tengeri ellentámadást indított a peloponnészoszi félszigeten található oszmán érdekeltségek ellen és két települést, Patraszt és Moront el is foglalták a keresztény erők. Ezen lépések

1. A mostanában divatos „nagystratégia” kapcsán lásd: *Espinosa 2005*: 239–283. *Tracy 2002*: 20–38. Oszmán oldalról újabban: *Fodor 2015*: 56–74.

2. Doria átállásáról lásd: *Kirk 2005*: 18–50. A mediterrán flottákról: *Martinez 1988*: 155–158, 189–212; *Bunes Ibarra 2006*: 77–99.

3. Barbarossáról a korban szokatlan módon pont Hernán Cortés káplánja, egy kortárs spanyol szerzetes írt életrajzot: *Gómara 1989*.

mentén alakultak ki a Habsburg-oszmán erőviszonyok mintegy 10–15 éves periódusra: Az oszmánokat meglepte Doria tengeri ellentámadása, és válaszul 1533-ban az addig a keresztények által csak algíri kalóznak tekintett Barbarossát Kapudán pasává, ennek révén a teljes oszmán hadiflotta legfőbb tengernagyává nevezte ki Szulejmán szultán. Az oszmán hadakozás súlypontja is áthelyeződött: 1532 és 1541 között a korábbi évekhez képest sokkal több energiát, pénzt és haderőt kellett a szultánnak a Mediterrán frontra áldoznia, mivel Andrea Doria aktív tevékenysége az oszmánok által „Mare Nostrum”-nak tekintett tenger partjain fekvő érdekeltségeiket fenyegette.⁴ E változás hatással volt a magyar történelemre is, hiszen 1532 és 1541 között Szulejmán nem vezetett hadjáratot Magyarországra, ezáltal jelentős taktikai előnyt biztosított Ferdinánd számára, hogy ezekben a kritikus években stabilizálja a Habsburgok magyarországi helyzetét, sőt ezzel párhuzamosan, testvére, V. Károly császár pedig a legaktívabb oszmánellenes időszakát élte. Ezen időszak kezdőpontja az 1532. évi bécsi hadjárat volt, ahol V. Károly a korabeli Európa legnagyobb, mintegy 90 000 fős hadseregét gyűjtötte össze a felvonuló és Kőszegnél megálló szultáni főerővel szemben.⁵ Doria mindezzel párhuzamosan, katonai akciókat indított a görög partoknál (a korábban már említett Patrasz és Moron elfoglalása révén.) Az észak-afrikai régióban további császári kezdeményezéseknek vagyunk tanúi: a spanyol rendek már 1526-ot követően visszatérően követelték, hogy V. Károly a spanyol adókból ne a távoli magyar területeken védje meg a dinasztiát, hanem csökkentse az észak-afrikai kalózok fenyegetését, és támadja meg Algírt, vagy más jelentős, ottani települést.⁶ E követelés egyik különleges szószólója maga Izabella császárné volt, aki már 1532-ben sürgette, hogy Károly indítson hadjáratot Algír ellen, hiszen ezzel a kasztíliai rendek egyik legfontosabb követelését tudnák teljesíteni.⁷ Ne felejtjük el, az észak-afrikai kalóztámadások, a „tengeri kisháborúk” folyamatosan pusztították a szicíliai, nápolyi, andalúziai, aragóniai és katalóniai tengerparti településeket, az elhurcolt foglyok ezrei, a tönkretett települések, elnéptelenedett partvidékek felől érkező hírek komoly visszhangot váltottak ki a császári udvarban.⁸

A harmincas években a keresztény hatalmak egyértelműen kezdeményezővé váltak. A kisebb tengeri hadjáratok mellett több jelentős oszmánellenes műveletről beszélhetünk: az 1535. évi tuniszi hadjárat, illetve az 1538. évi Szent Liga katonai tevékenységei (tengeri ütközet Barbarossával Prevezánál és Castilnuovo ostroma), legvégül az 1541. évi Algír elleni hadjárat, majd Brandenburgi Joachim sikertelen expedíciója Buda visszafoglalására.⁹

Az 1535. évi Tunisz elleni hadjárat válasz volt Barbarossa egy évvel korábbi támadására, amikor is elfoglalta a spanyol vazallusi állapotban levő mór várost. A

4. Közvetlenül kinevezését követően, Barbarossa már 1534-ben több mint 80 hajóból álló flottát szerelt fel Isztambulban és fosztotta ki a dél-itáliai partokat.

5. Az 1532-es hadjáratról és a hadseregszervezésről lásd: *Korpás 2008*: 140–154.

6. *Korpás 2008*: 109–111.

7. *Korpás 2008*; V. Károly mediterrán politikáját megkérdőjelező munka: *Rodríguez Salgado 2000*: 487–531.

8. A Mediterráneum 16. századi történetéről közelmúltban magyarul megjelent igényes ismeretterjesztő: *Crowley 2014*.

9. *Crowley (2014)* feljebb említett munkáján kívül részletes történeti összefoglaló: *García-Arenal – Bunes 1992*; *Brummett 1993*.

dicsőséges tuniszi hadjáratot a császári propaganda azonnal kihasználta és a Nápolyba diadalíven keresztül visszatérő V. Károly köré egész mítoszt kreált: miszerint megszületett a keresztény Afrikai Oroszlán, aki legyőzi a kereszténység természetes ellenségét, az oszmánokat.¹⁰

1538-ban újabb, nagyobb méretű hadjáratot dolgoztak ki a császári udvarban. Andrea Doria kezdeményezésére V. Károly és környezete egy komplex béke- és szövetségi rendszert hozott létre, hogy komoly csapást mérjenek az oszmánok mediterrán és kontinentális jelenlétére. E rendszernek, azaz az 1538. évi Szent Ligának tervei során a Magyar Királysággal is számoltak. Az oszmánok ellen egy összehangolt tengeri és szárazföldi hadjáratot terveztek, ahol Doria flottája az Adrián hajózott volna az oszmánok ellen, míg az egyesült keresztény haderő Velencén és Szlavónián keresztül, a Magyar Királyság felől támadt volna az oszmán várakra. A szövetség tagjai a Pápai Állam, Firenze, Velence, V. Károly, illetve I. Ferdinánd volt. A tagok mintegy 50 000 gyalogos és 4000 lovasból álló szárazföldi sereggel, és 200 gályából, valamint 100 vitorlásból álló flottával számoltak volna. A szövetség megállapodott a költségek megosztásáról is: a császár állta volna a költségek felét, míg III. Pál pápa hatodát, Velence pedig a fennmaradó harmadot fizette volna.¹¹ A Liga megvalósulását több tényező is befolyásolta. Bár 1538-ban sikerült lezárni a nizzai fegyverszünettel az akkor mintegy két éve zajló aktuális háborút I. Ferenc és V. Károly között, mégis a legnagyobb veszélyt I. Ferenc hozzáállása jelentette, aki egyértelműen jelezte, hogy a hadjárat megvalósulása esetén nem biztos, hogy semleges marad. Károly a békekötéssel párhuzamosan egyeztetett a Szent Liga résztvevőivel a költségek, hadszervezés kérdéseiről, ahol kritikus pont volt az, hogy I. Ferdinánd is részt vegyen-e az expedícióban. Viszont I. Ferdinánd részvételéhez, de még inkább a Szent Liga seregének tervezett szlavóniai és magyarországi átvonulását illetően döntő fontosságú feltétel volt, hogy Szapolyai János szövetséges, vagy legalább semleges legyen a tervezett hadműveletek során. Így az V. Károly 38. születésnapján, 1538. február 24-én megkötött, az ország Habsburg fő alatti egyesítését szolgáló váradi béke tulajdonképpen egy nemzetközi szövetségi rendszer részévé vált, és belpolitikai jelentőségén túl, európai jelentőségre is szert tett. Ez volt a legfőbb oka annak, hogy a váradi békét V. Károly ratifikálta Toledóban. Ugyanakkor a tervek végül nem az eredeti módon valósultak meg. Egyrészt I. Ferenc kijelentette, hogy amennyiben a Szent Liga támadásba lendül a török ellen, akkor ő nem tudja garantálni a nizzai fegyverszünet betartását és támadással fenyegette V. Károlyt. Másrészt, a császár pénzügyi helyzete sem volt optimális, hiszen a gyarmatokról várt kincsek jelentős késedelmet szenvedtek. (Csak egy fontos részlet, hogy a korai gyarmati pénzek jelentőségét érzékeljük: a kb. 1 millió dukátba kerülő 1535-ös tuniszi hadjáratot konkrétan abból a kb. 1,2 millió aranyból finanszírozták, amit az Inka birodalom meghódítására indult Francisco Pizarro küldött el, miután fogságba ejtette Atahualpa inka császárt és jelentős váltságdíj fizetésére kényszerítette.¹²) De Velence álláspontja is sokat változott: az oszmán és Habsburg szövetség között ingadozó Velence lépésről lépésre csökkentette az általa

10. *Rodriguez Salgado, 2000*, ill. *Rubio Moraga 2006*: 115–126.

11. *Korpás 2008*: 169–204, különösen 184, illetve az összegek és seregek csökkenéséről: 188–191. Vö.: *Korpás 2004*: 335–370.

12. Atahualpa váltságdíjáról és annak a tuniszi hadjáratra gyakorolt közvetlen hatásáról lásd: *Carande 1990*: 155–184.

biztosított zsoldosok létszámát, míg végül egy pár ezer fős kontingens kiállítását ígérte, majd azt is visszavonta. Így, a Magyar Királyságot is érintő, kombinált nagyméretű szárazföldi-tengeri hadjárat pár hónap alatt egy, Andrea Doria által vezetett szövetséges gályákból álló hadiflotta tevékenységére szűkült le. A flotta elfoglalta a boszniai partokon található és oszmán kézben lévő Castelnuovo várát. (Ma: Herceg Novi). Majd, az együttesen több száz hajót számláló oszmán flotta és a Szent Liga 1538. szeptember 28-án csapott össze. A keresztény vereséggel záruló prevezai ütközet egyike volt a 16. század három legnagyobb mediterrán tengeri csatájának. Castelnuovot 1539 júliusában mintegy három hetes küzdelem után Barbarossa visszafoglalta, miután a várát hősiesen védő spanyol terciot és tábornesterüket, Francisco de Sarmientot lemészárolták.¹³

Az 1538-as Szent Liga történelmi értékelése esetén nem csak azt érdemes mérlegelnünk, hogy ez az összetett stratégia milyen formában kapcsolta össze a mediterrán és magyarországi oszmánellenes küzdelmeket, hanem azt is, hogy a Liga évtizedekkel később a sokkal sikeresebb 1571. évi, Lepantónál győztes Szent Liga mintájául szolgált. Don Juan de Austria pont az 1538-as Szent Ligára hivatkozva szervezte meg az 1571-es Szent Ligát, sőt a költségmegosztás kísértetiesen hasonlított az 1538. évihez. Így lepantói győzelem történelmi előzménye az a 1538. évi Szent Liga, amelynek Magyarország is részese volt.

A Szent Liga terveibe „beágyazott” váradi béke, illetve a sikertelen országegyesítési kísérlet vezetett végül ahhoz, hogy 1541-ben Buda oszmán kézre került. V. Károly itineráriumból ismert, hogy a regensburgi diétán résztvevő császár 1541. július 29-én hagyta el Regensburgot és indult el Itália felé 12 000 német gyalogos és 1000 lovas kíséretében, hogy útközben találkozzon a pápával, illetve hogy vízre szálljon Algír ellen.¹⁴ A regensburgi diéta főbb eseményei jól mutatják, hogy a török elleni támogatás milyen politikai kompromisszumok mentén volt elérhető. A diéta felajánlott ún. félromzugot I. Ferdinánd számára 4 hónapra, ellentételezésként interimet fogadtak el vallási kérdésekben, illetve a szabad vallásgyakorlat biztosítása érdekében megegyeztek abban, hogy egy későbbi időpontban általános zsinaton rendezik a protestáns vallási kérdéseket. A fél romzugot úgy tűnik, hogy Ferdinánd számára ígérték, de sokatmondó, hogy V. Károly nagyjából pont egy fél romzugnyi frissen toborzott erővel indult el délnek Genova felé.¹⁵

A császár szeptember 4-én érkezett Genovába és 10-én hajóra szállt, hogy a pápával találkozzon Luccában. E két időpont között kaphatta meg Ferdinánd levelét Buda elestéről. Ismertek Károly levelei szeptember 11-ről, amelyekben Buda elestéről és az algíri hadjárat szükségességéről ír. Ha figyelembe vesszük, hogy a város augusztus 29-ei elfoglalását követően, először Ferdinánd udvarába jutott el a hír, majd onnan egy másik levél megírását követően Genovában értesült a császár, akkor a hír mintegy 11–13 nap alatt juthatott el Budáról a császárhoz. A korabeli infrastruktúra ismeretében ez meglehetősen gyorsnak tekinthető! Például az ugyanazon a napon zajlott mohácsi

13. A Szent Liga terveiről lásd.: *Korpás, 2008*: 169–204; *Guilmartin 2002*: 42–56. Prevezáról újabban: *Pujeau 2010*: 21–138. Görög történetírói aspektusból: *Yasiotis 1988*: 79–115.

14. *Cadenas y Vicent 1991*: 283.

15. Egy Romzug mérete: 24 000 gyalogos és 4000 lovas. A romzugról, a fizetési alapot szolgáló römermonatról, illetve általánosan a Türkenhilfe kérdéséről lásd: *Bagi 2016*: 871–890; *Rauscher 2001*: 363–383. *Rauscher 2003*: 45–83.

csatavesztésről a hírt a császár mintegy két hónappal később, november 15-e környékén kapta meg a Genovától még meglehetősen messze levő Granadában.¹⁶

Az uralkodó a lehető leghamarabb összehívta legbizalmasabb tanácsadóit, ahol több információt is kapott. Azonkívül, hogy Ferdinánd leveléből értesült Buda elestéről, a személyesen jelen levő Andrea Doria arról is tájékoztatta, hogy velencei és raguzai kémjelentések alapján Isztambulból egy 150 hajóból álló flotta hajózott ki.¹⁷ Ez a flotta Barbarossa vezetése alatt valóban ki fog majd hajózni, de csak 1542-ben, és egy – a keresztény világ szempontjából – igencsak szégyenteljes szövetségben a franciákkal Nizza városát ostromolja meg.

E hírek mellett további problémát okozott az is, hogy a regensburgi diétán elfogadott zsinat ügyében III. Pál pápa meglehetősen rugalmatlannak tűnt: semmiképpen nem volt nyitott arra, hogy a Német-római Császárság területén bármilyen zsinat során rendezzék a vallási kérdéseket. I. Ferenc sem tétlenkedett, már korábban egyértelművé tette, hogy az oszmánoktól visszatérő két követ, Cesare Fregoso és Antonio Rincón itáliai meggyilkolását casus bellinek tekinti, amitől csak akkor lett volna hajlandó eltekinteni, ha Milánót V. Károly átadja neki. Ráadásul e komplex politikai konstellációban I. Ferdinánd is segítségért könyörgött, hiszen Buda elestével meglehetősen közel kerültek az oszmán erők a birodalom bécsi kapujához. Közben zajlott a készülődés az algíri hadjáratra és a diéta késlekedése, illetve a császár lassú vonulása okán egyre jobban közeledett a Földközi tenger őszi viharos időszaka, ami kockázatosá tette a hadjárat elindítását.

A császár tanácskozott bizalmas embereivel, sőt pár nappal később, szeptember 12 és 18 között magával a pápával is találkozott Luccában. Az eltérő hatalmi tényezők, a pápát is beleértve, igyekeztek a számukra leoptimalisabbnak tűnő katonai és politikai lépésre rávenni az uralkodót. A császári levelezés alapján úgy tűnik, hogy Andrea Doria és III. Pál pápa azt javasolták, hogy a császári sereg az Alpokon keresztül vonuljon Magyarországra az oszmánok ellen. Ugyanakkor Doria – aktív oszmánellenes tevékenységével és merész tengeri hadjárataival összhangban – részletes javaslatot tett arra vonatkozóan is, hogy halasszák el az Algír elleni hadjáratot és helyette indítsanak ellentámadást Isztambul ellen. Javaslati szerint, zárják le a Dardanellákat a legjobb és legnagyobb 25–35 hadigályával, ezenkívül erősítsék meg az itáliai partokat, elsősorban Otrantot, Brindisit és Szicíliát.¹⁸ Szicíliában gyűjtsenek kétszersültet, ellátmányt, hadi anyagot a flotta számára, illetve az észak-afrikai Monasztirban állomásozó 3000 fős spanyol terciot helyezték át Szicíliába a sziget védelmébe. (Külön érdekesség, hogy ennek a tercionak a tábornestere pont az az Álvaro de Sande volt, aki 1545-ben Magyarországon harcolt, 1560-ban Djerbánál és 1565-ben pedig Ascanio della Corgnával együtt ő vezette a Máltát felszabadító gyalogságot. Mikor élete vége felé Milánó kormányzója lett, az egyik katonája volt Miguel Cervantes, a don Quixote

16. Lásd Korpás, 2008: 55–56. Matilla 1953: 85–86.

17. Tracy 2002: 175.

18. Az első hallásra bizarrnak tűnő gondolat, hogy pár tucat hajóval zárják le a Dardanellákat nem biztos, hogy annyira irreális alapokra épült. A 17. században a hosszú krétai háború idején a velencei flotta Alvise Mocenigo parancsnoksága alatt mintegy két évig sikerrel alkalmazta ezt a taktikát és komoly nehézséget okozott Isztambul ellátásában. Vö.: Meyer Setton 1991: 162–165.

későbbi írója.¹⁹⁾ Végül, de nem legutolsósorban pedig Doria javasolta, hogy Ferdinánd megsegítésére küldjenek hadsereget Magyarországra Buda visszafoglalására. A másik tanácsnok, Alonso d'Ávalos, Vasto márkija más perspektívából nézte a problematikát: ő, mint Milánó kormányzója (1538–1546 között) és az itáliai harcokban jeleskedő hadvezér, azt javasolta, hogy a császári sereg maradjon Itáliában Milánó védelmére. Doriával és a pápával egyetértésben ő is azt javasolta, hogy Algirt halasszák el, hiszen már késő is volt a tengeri hadviseléshez, illetve I. Ferenc is egyre fenyegetőbb magatartást tanúsít, ami Milánó biztonságát veszélyezteti. Ezenkívül hozzátette azt is, hogy Károly küldjön haderőt Ferdinánd megsegítésére. A fenti, több ponton hasonló véleményekkel nagyon szemben állt mindaz, amit a spanyol tanácsnokok képviseltek, közöttük a legkiemelkedőbb személy Juan Pardo de Tavera, toledói érsek primás volt.

Az algíri hadjárat kapcsán fontos adalék lehet, hogy miért és mikor döntötte el V. Károly a hadjárat megvalósítását. A spanyol tanácsnokok – Mohácsot követően Ferdinándnak nyújtott katonai és pénzügyi segítségek okán²⁰ lassan már mintegy 15 éves múltra visszatekintő – együttes követelése volt, hogy császári öfelsege legyen szíves nem Bécsnél, vagy Budánál megvédeni a spanyol érdeket, főleg akkor, ha ehhez nagymértékben használ fel spanyol pénzeket és katonákat. Így, számukra az algíri hadjáratnak nem volt alternatívája.²¹ Ugyanakkor nem szabad megfeledkeznünk egy különleges érzelmi pontról sem egyaránt. Közismert, hogy Izabella császárné és Károly házassága a dinasztikus érdekeken túlmutató mély érzelmi kapcsolat is volt. A császárné egyben a spanyol érdekek egyik legfőbb szószólója volt és aktívan lobbizott férjénél azért, hogy az algíri kalózfészket felszámolják. Egyes spanyol történészek úgy gondolják, hogy az sem kizárt, hogy V. Károly 1539. május 1-én elhunyt felesége halálos ágyánál ígéretet tett a hadjárat megvalósítására. Közismert, hogy Izabella halálát követően a császári udvar hosszú hetekig működésképtelenné vált a császár mély gyásza okán. Amennyiben a fenti érzelmi elköteleződés valóban fennállt, akkor érthető, hogy Károly miért nem hallgatott hadvezérei intó szavaira, hogy a mediterrán viharok által fenyegetett, késő ősze halasztott hadjáratot legalább a tavaszig halassza el, ha már nem hajlandó a sereget az öccse, Ferdinánd védelmében és Buda visszafoglalására felhasználni.²²

Sokatmondó az is, hogy V. Károly milyen tartalmú leveleket írt ezekben a napokban egyes politikai tényezőkhöz. A császár 1541. szeptember 11-én a nagy befolyással rendelkező Francisco de los Cobos magántitkár számára írt levelében beszámolt Buda elestéről, Roggendorf haláláról és a teljes hadfelszerelés elvesztéséről. Úgy tudja, hogy I. Ferdinánd követeket küldött Szulejmánhoz²³, hogy tárgyaljanak és bízik abban, hogy sikerrel jár, hiszen kiemelkedően fontos számára, hogy „...szabad maradjon, hogy végrehajthassa az algíri tervezett hadjáratot”, annak ellenére, hogy nagyon sokan,

19. *Korpás 2008*: 199–210.

20. A spanyol rendek Ferdinándnak nyújtott támogatásáról Mohácsot követően lásd: *Korpás 2004*: 5–17.

21. Doria, a pápa és Vasto márkijának véleményeiről az alább közlendő leveleken túl lásd: *Tracy 2002*: 173–176.; *Kohler 1999*: 258–259.

22. Ezúton köszönöm Alfredo Alvar Ezquerria szíves közlését. Alvar Ezquerria V. Károlyról szóló életrajzi könyvében külön foglalkozott Izabella halálával és a császári gyász politikai hatásaival. Vö.: *Ezquerria 2016*.

23. Károlyi Árpád alapján e követek Niklas graf zu Salm és Sigismundus Heberstein voltak. Vö. Károlyi 1880: 358.

sőt még a pápa is azt javasolja neki, hogy halassza el.²⁴ Szeptember 27-én a toledói érsekhez, Pardo de Taverához írt levelében már arról nyújtott tájékoztatást, hogy sokan elleneztek az algíri hadjáratot, főleg annak okán, hogy az idő már ennyire előrehaladott, illetve annak okán is, hogy Buda oszmán kézbe került. Amikor a pápával találkozott a Szentatya hasonlóra kérte, de miután látták eltökéltségét, azt mondták neki, hogy meg lehet valósítani a hadjáratot.²⁵ Egy névtelen jelentés 1541-ből szintén hasonló gondolatokat tartalmaz, miszerint nagyon komoly ellenvélemények vannak az algíri hadjáratról a magyar ügyek okán és a császárnak el kellene halasztania a hadjáratot. De mivel az uralkodó egy jöttányit sem engedett, ezért folytatódtak a készülődések.²⁶

Miként folyt le valójában az algíri hadjárat? (E tanulmányban nincs arra mód, hogy részleteiben bemutassuk az expedíciót.) A császár, miután találkozott a pápával La Speziából (szept. 28.) a Baleári-szigeteken található Palma de Mallorcára hajózott (okt. 13.), ahol már várta a legkülönbözőbb helyekről összegyűlt flotta. A mintegy 350 gályából és kerekhajóból álló keresztény flotta kb. összesen 22 000 katonával a fedélzeten október 19-én délnek vette az irányt. A hadsereg kb. 6000 fő német, 6000 itáliai és 8000 spanyol gyalogosból, mintegy 400 máltai lovagból és egyéb erőkből állt. A hadsereg élén Andrea Doria, del Vasto márki és Mexikó meghódítója, Hernán Cortés állt. Rövid, pár napos hajózást követően jutottak el az algíri partokig, ahol október 21-én partra szállt a hadsereg jelentős része, majd október 23-án maga V. Károly és az udvar is. A védők mintegy 5500–6500-an voltak, részben mór és oszmán katonák, köztük pár száz janicsár is. Aznap egy váratlan vihar tört ki és mintegy 150 hajó elveszett, köztük az utánpótlás és az élelem jelentős része is. A haditanács tagjai hamar felmérték, hogy az ostrom kivitelezhetetlenné vált és elrendelték a visszavonulást. A maradék hajókra visszavették a már partra szállt katonákat, köztük a császárt is. A hajókon a szűkös tér okán a lovakat vízbe hajították és megpróbálták visszahajózni. A vihar méretéről sokat mond, hogy V. Károly kb. egy hónapig az észak-afrikai partok mellett ragadt és csak később, november 23-án hajózott vissza az Algírtól keletre kb. 250 km-re található

24. „...lo que ay de Buda es que de mas de averse rretirado el exercito del serenissimo rey mi hermano se a perdido Peste y buena parte de la artilleria que ally tenia y el turco en persona quedava sobre aquella cibdad. Es de creer que pues el no venia a mas de socorrerla, aviendolo hecho se bolvera en especial que a los embajadodes del rey mi hermano havia dado salvoconducto para que fuessen a tractar con el. Plazca a Dios que se tomara en ello algun buen apuntemiento y que yo quedare libre para la executar lo de Argel. Y aunque no han fallado paresceres que por este año quedase de hazer la dicha empresa, yo estoy en la misma determinación que hasta aqui y vistonos con Su Santidad, mandare despachar correo con aviso de la resolución que en todo se tomare. V. Károly Francisco de los Coboshoz. Genova, 1541. szept. 11. Archivo General de Simancas, Estado Castilla, leg. 53, fol. 60.

25. „...ay grandes opiniones cerca de la empresa de Argel y parece que mayormente con el estado en que se halla lo de Ungria se devia dexar y detenerse Su Magestad hasta agora syempre esta en su determinacion y se continuan las provisiones...” Jelentés a törökről, 1541 hely és dátum nélkül. AGS, Estado Castilla, leg. 53. fol. 76.

26. „...y aunque llegado (V. Károly) a Genova el dicho principe (Andrea Doria) y otros nos pusieron muchos inconvenientes en la empresa en especial con estar el tiempo tan delante y la nueva estar el turco sobre Buda y Su Santidad quando con el nos vimos hizo lo mismo. Visto que por mia parte se les replico no pudieron dexa de parescerles bien y necessaria nuestra determinacion. Y assy el dicho principe nos torno a decir que se podria bien hazer la dicha empresa...” V. Károly a toledói érsekhez, Juan Pardo de Taverahoz. La Spezia, 1541. szeptember 27. AGS, Estado Castilla, leg. 53, fol. 15–16.

Bejaiából Mallorca irányába.²⁷ Így, 1541 őszén a kereszténység két hatalmas vereséget szenvedett: egyrészt váratlanul és vér nélkül elveszett Buda, az egyetlen olyan oszmánok által meghódított főváros, amely a nyugati-keresztény világhoz tartozott a történelem során. Ezenkívül az oszmánok földközi-tengeri jelenlétének legfőbb erőssége, Algír is megmenekült az időjárás viszontagságainak köszönhetően egy jó eséllyel keresztény sikerrel kecsesgető ostromtól.

Ahogy a folytatásban is majd látjuk, a földközi-tengeri és közép-európai események egymásra gyakorolt hatásai viszont 1542-ben is kimutathatóak voltak. Bár a budai és algíri kudarcok hatása alatt úgy tűnik, hogy V. Károly megígérte testvére, Ferdinánd számára, hogy személyesen áll egy Buda visszafoglalását célzó hadjárat élére.²⁸ E császári szándékot végül is az algíri kudarc, a spanyol rendek félelme az újból erőre kapó észak-afrikai kalózkodástól, illetve az 1542 folyamán kitört újbóli háború I. Ferencsel egyértelműen felülírták. Károlyi Árpád részletesen elemzi, hogy a nagyhatalmú Granvelle magántitkár milyen hatást gyakorolhatott a császári álláspontra, mégis úgy vélem, hogy a körülmények önmagukban nem tették lehetővé, hogy egy ilyen komplex, a teljes Habsburg-birodalmat érintő válsághelyzetben a császár személyesen vonuljon Buda ellen.²⁹

1542 február és április folyamán tartott speyeri diétán V. Károly császár a prozódiumában felsorolta a közelmúlt eseményeit és felkérte a birodalmi diétát, hogy a kereszténység Buda és Algír alatti kettős veresége okán nyújtson támogatást és ajánljon fel haderőt, hogy Buda elfoglalására visszavághassanak.³⁰ A diéta bizonyos korlátozásokkal, de megajánlott két teljes romzugot (48 000 gyalogos és 8000 lovas), azzal a feltétellel, hogy a vallási kérdéseket egy általános zsinat során a lehető leghamarabb rendezik, illetve, hogy toborzási tilalmat vezetnek be a Német-római Császárság területén, és hogy az ott toborzott zsoldosokat a birodalom területén kívül nem lehet felhasználni.³¹ Bár ez utóbbi rendeletet I. Ferenc ellen hozták, de mindhárom Habsburg testvér – Mária kormányzóként a Németalföldön, Ferdinánd Magyarországon, illetve Károly – egyértelműen megszegte e tilalmat. 1542 júniusában a lassan és nehézkesen felálló birodalmi sereg okán újabb diétát hívtak össze, immár Nürnbergben, hogy felgyorsítsák a Buda visszafoglalására indítandó expedíciót. (Brandenburgi Joachim kudarcos hadjáratának bemutatása nem része e tanulmánynak, e tanulmánykötetben több szerzőtársam, kiemelten Bagi Zoltán is foglalkozik a kérdéssel.), illetve Károlyi Árpád részletesen leírta az eseményeket.³² Inkább arra hívnám fel a figyelmet, hogy 1542 júliusában V. Károly levelet írt I. Ferdinándnak, miszerint szándéka, hogy spanyol és olasz gyalogságával Magyarországra vonuljon, hogy őt megsegítse az oszmánok ellen. Ugyanakkor e terve nem valósult meg, hisz I. Ferenc támadása meghiúsította

27. Az algíri hadjáratról lásd: *López de Gomara 1989*: 113–115; *Sandoval 1681*: 299–309.

28. *Károlyi 1880*, II. közl: 374–375.

29. *Károlyi 1880*, II. közl: 377–387.

30. Bagi Zoltán szíves közlése. Ezúton köszönöm Bagi Zoltánnak a császári prozódium kapcsán megosztott gondolatait. A birodalmi diétákról és Buda visszafoglalásáról, Brandenburgi Joachim hadjáratáról lásd e kötetben Bagi Zoltán tanulmányát.

31. Speyeri diéta döntéseiről lásd: *Károlyi, 1880*, III. közl: 449–465., ill. *Brandt 1993*: 365–366.

32. *Károlyi 1880*, I–V tanulmány, különösen az V. tanulmány a hadjárat menetéről.

ebben.³³ Miért változott meg a császár álláspontja? 1542 tavaszán és nyarán a keresztény világ politikája és Magyarország helyzete rendkívül kesze-kusza lett, és a magyar kérdés nemcsak a birodalmi protestáns-katolikus vallási hitviták túszává vált. Ráadásul 1542. március 8-án az Isztambulból visszatérő francia követ tájékoztatta uralkodóját arról, hogy a szultánnal sikeres szövetséget kötöttek a Habsburgok elleni összehangolt háború ügyében.³⁴ 1542. július 12-én I. Ferenc beváltotta korábbi fenyegetését és mint már volt róla szó, Fregoso, illetve Rincón követek Pavia melletti halálára hivatkozva a Pireneusokban, Németalföldön és Lombardia felé többfrontos támadást indított V. Károly ellen. A meginduló háború 1543-ban kiegészült egy újabb fronttal: Áprilisban Isztambulból kihajózott Khajraddin Barbarossa több mint 100 hajóból álló flottája és François de Bourbon seregével egyesülve ostrom alá vették, majd augusztus 22-én sikeresen elfoglalták a császár szövetségese, Savoyai Károly herceg által birtokolt Nizza városát. De az ostromlók nem bírtak a város fellegvárával, majd a szeptember 8-án megérkező felmentő sereg fenyegető árnyékában a francia-oszmán erők visszavonultak. Ezt követően a francia uralkodó kiűrtette Toulon városát és 8 hónapra a mintegy 30 000 fős oszmán sereg rendelkezésére bocsátotta, hogy átteleljenek.³⁵ Az oszmán birodalom erejét, illetve az oszmán nagystratégiai gondolkozást jól mutatja, hogy a franciákkal szövetségben harcoló oszmán flotta és hadsereg mellett maga a szultán is táborba szállt, és 1543 folyamán párhuzamosan elfoglalták Magyarország jelentős városait (Pécs, Székesfehérvár, Tata stb.), ezáltal Brandenburi Joachim sikertelen hadjáratát követően kialakították a keresztényekkel szembeni, Buda várát védő erődítmények láncolatát. Tehát, a rosszul megszervezett, nem igazán jó vezetői képességekkel rendelkező Brandenburi Joachim-féle hadjárat egy olyan feszült nemzetközi helyzetben valósult meg, ahol a Habsburg fivérek több fronton is nyomás alatt voltak, és szűkös erőforrásokból kellett az összes kihívásnak egyszerre megfelelniük. A fenti konstellációban – Joachim fejedelem hadvezéri képességétől függetlenül – kiemelkedő figyelmet kapott a magyarországi front és azon belül az európai mértékkel is jelentős magyar főváros eleste, annak visszafoglalási szándéka.

Sokatmondó, hogy a Mediterráneum és a magyarországi események közötti összefüggésekkel a korajúrkori publikum meglepő módon, még a későbbi évtizedekben is tisztában lehetett: Majdnem egy évszázaddal később, 1633-ban Luis Vélez de Guevara Zaragozában közé tette az algíri hadjáratra visszaemlékező barokk színpadi művét. Érdemes megjegyezni, hogy a korabeli irodalmi és színpadi művek a korabeli közvélemény számára dekódolható, értelmezhető üzeneteket tartalmaztak és a közvéleményt befolyásoló, vagy adott esetben pont az ő felfogásukat tükröző eszközök voltak. Nincs ez másképpen Vélez de Guevara „*La mayor desgracia de Carlos V y hechizerias de Argel*” című művel sem.³⁶ A valójában kevés történelmi valóságot tükröző, inkább erkölcsi üzeneteket tartalmazó műben több történelmi személyiség is megjelenik: V. Károly császár, az algíri hadjáratot irányító legfontosabb hadvezérek, mint Alba hercege, vagy az azték birodalom egykori meghódítója, Hernán Cortés, aki

33. Brandi 1993: 371.

34. A hadjáratról lásd: Brandi 1993: 72–374; Kohler 1999: 277–284

35. Nizza ostromáról és a touloni áttelelésről lásd: Sandoval, 1681: 347–349, López de Gomara 1989: 118–120

36. Vélez de Guevara 1633 (korábban Lope de Vega-nak tulajdonított)

szintén részt vett az expedícióban.³⁷ A műben V. Károly hosszú beszédet tart Alba hercege és Hernán Cortés előtt, ahol magyarázatot ad arra, hogy miért kellett az algíri hadjáratot késő ősszel, meglehetősen kockázatos időjárási viszonyok között elindítani. A beszéd elmagyarázza, hogy a spanyol alattvalók kérését meghallva, V. Károly Algír ellen vonul, hiszen Szulejmán szultán barbár seregével Magyarországra támadt és az ő vadságuk felnyitotta szemét, hogy az algíri „kalóz zsványtanya” hogyan pusztítja a spanyol partokat. De a francia uralkodó minden alkalmat megragadott, hogy a kereszténység békéjét megzavarja, és Milánó megtámadásával fenyegette a császárt, majd Lombardia ellen vonult. Bár, a császár számára fontos lett volna, hogy Itáliában maradjon, de a spanyolok iránti szeretete okán Algír ellen vitte, Itáliában állomásozó seregét:

*„traygo del Papa contra el Turco fiero
muchas mas bendiciones que dinero,
deveme España la mayor fineza
que de Monarca suyo se ha contado,
Pues dexo a Soliman con la grandeza
de su barbaro exercito aprestado
para entrar por Vngria y su fiereza
me causó por quien soy menos cuidado
que el daño que recibe su ribera
de los Corsarios desta ladronera
Francisco poco estable en qualquier cosa
con valiente orgullo que le guía
la paz altera al mundo provechosa
y en que le de a Milan feroz porfia
Mostrar quiere otra vez la valerosa
presumpcion y romper por Lombardia
importante en Italia huviera sido
pero el amor de España me ha traydo.”³⁸*

A merően fiktív színpadi műben meglepően jó és lényegi irodalmi összefoglalást olvashatunk arról a rendkívül komplex politikai helyzetről, amivel a Habsburgok szembesültek 1541–1544 között. Szulejmán támadásai 1541-ben és 1543-ban szoros összefüggésben voltak I. Ferenc Habsburg-ellenes politikájával. Az 1542-ben kiújuló Habsburg–Valois háború bár látszólag Cesare Fregoso és Antonio Rincón Francia szolgálatban lévő ügynökök meggyilkolása okán tört ki, de valójában a Legkeresztényibb Uralkodó célja az volt, hogy oszmánokkal kötött szövetség révén súlyos csapást mérjen a Habsburgok itáliai birtokaira és Milánót megszerezze.

A színdarab keletkezésével szinte egyidőben III. Fülöp király udvari történetírója, Prudencio de Sandoval, pamplona püspöke, az alábbiakat írta 1634-ben V. Károlyról írt neves történelmi művében:

37. *Saen de Casas* 2009, <http://www.lehman.cuny.edu/ciberletras/v21/saendecasas.html>. (elérés: 2016. okt. 16.); *González Martínez* 2009: 563–572.

38. *Vélez de Guevara*, 1633.

V. Károly „...Milánóból Genova felé vette az irányt, ahol testvére, *don Fernando király leveleiből értesült Roggendorfelesteről és sok német és magyar haláláról, illetve hogy a török Bécs ellen vonulhat. Ezért Andrea Doria és del Vasto márki azt javasolták neki, hogy halassza el az algíri hadjáratot és maradjon Itáliában, legalább télen. Ez elég lehet arra, hogy Szulejmánt visszatartsák, illetve, hogy a franciák támadásait megakadályozzák, akik már a közelében voltak annak, hogy Lombardiában háborút indítsanak. Leginkább amiatt, mert késő is volt ahhoz, hogy tengerre szálljanak és félő volt, hogy váratlan szerencsétlenség érheti őket. Jó tanácsok voltak ezek több okból is, de nem tűntek megfelelőnek, hogy eltérítsék szándékától, amely szerencsétlenségünkre nagy veszteségeket okozott, ahogy azt látjuk később...”³⁹*

Sandoval tehát igen fontos dologra hívta fel a figyelmet: egyrészt Buda elestének híre Genovában érte Károlyt, aki ott rögtön tanácskozást tartott. Másrészt a tengeri hadviselésben jártas hadvezérek a következő évre akarták halasztani a hadjáratot, a kiszámíthatatlan és veszélyes őszi mediterrán viharok okán. Illetve, hogy a francia-oszmán fenyegetés kettős nyomásában azt javasolták, hogy Itália legyen az a stratégiai pont, ahol a császárnak össze kellett volna vonnia seregeit, hogy a fenyegetésektől függően, erejét I. Ferenc ellen, vagy Magyarország területén használja fel.

Mint látjuk az 1538 és 1543 közötti magyarországi történések, ezen belül Buda eleste, Brandenburgi Joachim hadjárata és az 1543-as szulejmáni hadjárat szoros összefüggést mutatnak nemcsak a történetírásunk által már jól ismert birodalmi vallási vitákkal és diétákkal, hanem V. Károly oszmánellenes küzdelmeivel, különlegesen a földközi-tengeri eseményekkel is. Kivételes helyzetnek tekinthető, hogy a magyar történelem sorsát rendkívüli módon meghatározó esemény kapcsán ilyen mértékben betekintést nyerhetünk a korabeli döntéshozók és befolyásolók gondolkodásába, a döntéseik és javaslataik mögött meghúzódó motivációkba. Külön hangsúlyt érdemel az is, hogy 1542–44 folyamán az európai politika összes „nagy játékosa” addig nem tapasztalt dimenziókban valósította meg terveit: a mediterrán és magyarországi Habsburg politika összekapcsolódása visszavezethető arra is, hogy a legnagyobb ellenfelek, – Szulejmán és I. Ferenc egyaránt – félretéve az ideológiai korlátokat, pusztán a politikai realizmus mentén nyílt szövetséget kötöttek, és aktív, összehangolt katonai lépéseket tettek. Ezáltal többfrontos háborúra kényszerítették a Habsburg fivéreket a magyarországi várakban, a földközi-tengeri vizeken, továbbá Németalföld, a Pireneusok és Milánó váraiban, harcmezőin. Viszont V. Károly maga mellett tudta háborúba hívni VIII.

39. Sandoval 1681: 299. „*Partió de Milan para Genova, donde tuvo cartas del re y don Fernando su hermano, en que le decia la perdida de Rocandulfo y muerte de muchos alemanes y húngaros y que se temia que el turco pasaria a Viena; por esto el aconsejaban Andrea Doria y el marques del Vasto que dejase la jornada de Argel y se quedase en Italia, a lo menos por aquel invierno, que bastaria esto para detener a Solimán y para quebrar las alas a los franceses que no deseaban sino verse lejos, para comenar guerra en Lombardia, mayormente que ya era tarde para pasar la mar y necesariamente se habia de temer alguna fortuna. Era sano este consejo por estas y otras muchas razones, pero no bastó alguna para mudarle de su proposito, que nuestra desgracia la llevaba a perder los que veremos*”

Henrik angol uralkodót és Párizs irányába történt áttörése révén, végül vereséget mért a francia uralkodóra, akivel 1544. szeptember 18-án békét is kötött.

A fentiek okán úgy vélem V. Károly esetén 1532–1542 között joggal beszélhetünk mediterrán nagystratégiáról, amelynek egyik legösszetettebb megnyilvánulása volt mindaz, ami 1541–1542 környékén az oszmánellenes ügy kapcsán Európában történt. A császár mellett e nagystratégia legfőbb mozgatórugója Andrea Doria volt, aki – ahogy e tanulmányban idézett forrásokból is kiderül – Buda és Algír kapcsán is egyértelműen az oszmánellenes tevékenységet helyezte előtérbe. Ez ügyben, függetlenül attól, hogy az algíri hadjáratral megvalósult forgatókönyv eltért Doria eredeti elképzelésétől, a császár támogatását is élvezte. Hiszen azonkívül, hogy V. Károly önképét, ideológiai felfogását meghatározta a *hostis naturalis* elleni háború eszméje, ráadásul még elhunyt felesége, Izabella császárné eszmei öröksége érzelmileg is elkötelezte őt az algíri vilajet elleni támadás mellett. E „nagystratégia” egyik meghatározó alkotójaként, Andrea Doria egyértelműen arra törekedett, hogy a kezdeményezést az oszmánoktól átvegye, és a mediterrán küzdelmek súlypontját a nyugati medencéből a Porta által birtokolt keleti medencébe helyezze át. E stratégiaváltozás azt is eredményezhette volna, hogy a spanyol-Habsburg birtokok fenyegetettsége csökken Hispániában és Itáliában egyaránt. Ez az állapot később valóban bekövetkezik majd, hiszen az 1571-es lepantói csatát követően az oszmánok már nem rendelkeztek akkora tengeri haderővel, hogy az észak-afrikai kalózállamokat megerősítve folyamatosan és vehemens nyomás alatt tartsák a keresztény partokat. A kalózkodás nyilvánvalóan nem szűnt meg Lepanto után, de intenzitása csökkent, és nem volt összevethető a Barbarossa testvérek, vagy Dragut idejével. Magyar szemszögből nézve ki kell emelnünk azt is, hogy Doria stratégiája a gyakorlatban a harmincas években csökkentette a Magyar Királyságra helyezkedő oszmán nyomást is, hiszen majdnem 10 év telt el a két nagy, Magyarországot érintő szultáni hadjárat között. A magyarországi események szempontjából fontos nyugalmas időszak majd ezt követően borult fel és veszett el az ország középső része az 1541-et követő években. Akkor, amikor párhuzamosan nyílt francia-oszmán szövetség jött létre és a felek mind szárazon, mind vízen megosztották a Habsburg fivérek erejét.

A másik tanulság, hogy nem volt homogén császári-udvari álláspont: komoly politikai tényezők teljesen eltérő véleményeket képviseltek és próbálták Károlyt a számukra megfelelő irányvonalra rávenni. Sőt az egyéni érzelmek is befolyásolhatták a döntéshozatalt: a császár két évvel korábban elhunyt felesége felé tett ígérete is ráerősített arra, hogy a Buda, vagy Algír dilemma során Károly a spanyolokat fenyegető algíri kalózfészek ellen intézzen támadást. Az egyik udvari álláspont, Doria elképzelése, csak részben egyezett a spanyol udvaroncok véleményével, akik pont Buda 1541. évi eleste kapcsán egyértelmű példáját mutatták annak, hogy számukra a legfőbb prioritás az észak-afrikai kalózállamok felszámolása és minden más oszmán ellenes tevékenység csak ez után következhet. Különösen sérelmezték, hogy akkor, amikor a császári hadügy pénzelése nagyon gyakran spanyol, vagy az új gyarmatokról befolyó összegekből valósult meg, és azt kívánták, hogy a császár és spanyol király a hispán és itáliai alattvalók érdekét lehetőleg ne Bécs közelében, vagy Magyarországon próbálja megvédeni. Az udvari véleményformálókon belül különleges köztes árnyalatot mutat del Vasto márki álláspontja, aki pozíciója okán érthetően Itália, de leginkább Milánó

biztonságában volt érdekelt. Ezzel együtt fontosnak tartotta, hogy a sereg ne maradjon csak Észak-Itáliában Milánó védelmében, hanem hogy Ferdinánd katonai támogatást kapjon az oszmánok elleni küzdelmeihez. Ezen álláspontját árnyalja az is, hogy del Vasto más időszakokban is már bocsátott spanyol és olasz zsoldosokat Ferdinánd szolgálatára Magyarországon, sőt még 1538-ban Firenze ostromától vont el spanyolok gyalogosokat és küldte őket a Duna-medencébe.⁴⁰

Összességében megállapítható, hogy Buda 1541. évi eleste, majd 1542. évi sikertelen visszafoglalási kísérlete egy rendkívül összetett, az V. Károly által vezetett Habsburg-birodalom teljességét érintő nemzetközi környezetbe illeszkedik bele. A magyar főváros nem azért nem került vissza ekkor keresztény kézbe rövid idő alatt, mert a Habsburg fivérek esetleg nem tekintették volna fontosnak, hogy az Universitas Christiana egyetlen oszmán kézbe került nyugati-keresztény főváros visszaszerzését, vagy esetleg más birodalmi prioritásoknak rendelték volna alá. Hogy miért indították meg Algír ellen a késői hadjáratot és miért nem Buda visszafoglalására használták fel a haderőt? A fentiekből kiviláglik az a rendkívül komplex politikai érdekrendszer, a császár érzelmi köteleességvállalása elhunyt felesége irányába, amelyek befolyásolták a történéseket. De a külső tényezők is jelentős szerepet játszottak 1542/43 folyamán és egy különleges konstellációt alkottak: a két Habsburg fivér, Károly és Ferdinánd úgy próbáltak jelentős haderőt felállítani Buda visszafoglalására, hogy közben legfőbb ellenségeik, a franciák és az oszmánok látványos szövetséget kötöttek, ha még nem is tudatosan koordinált, de mindenképpen összehangolt támadást intéztek a Habsburg-birodalom több nyugati pontján, a Földközi-tenger medencéjében egyaránt. Illetve Buda elestét követően az oszmánok pedig újabb jelentős városok elfoglalásával bővítették ki hódoltsági területüket.

FORRÁSOK ÉS FELHASZNÁLT IRODALOM, RÖVIDÍTÉSEK

Források:

Archivo General de Simancas, Estado Castilla, Leg. 53.

Ezquerria 2016

Alvar Ezquerria: Carlos V. Carolus (In)victissimus. Madrid, 2016

Bagi 2016

Bagi, Zoltán: Az 1594. évi regensburgi birodalmi gyűlés. A török segély kérdésének tárgyalása. *Századok*, 150. évf, IV, Budapest, 2016: 871–890.

Brandi 1993

Karl Brandi: Carlos V. Vida y fortuna de una personalidad y de un Imperio Mundial. Ciudad de México, 1993

Brummett 1993

Palmira Brummett: Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in the Age of Discovery. New York, 1993.

Miguel Ángel Bunes Ibarra: Los españoles y el Norte de África. Siglos XV–XVIII. Madrid, 1992.

40. Del Vasto márki Magyarországra szánt zsoldosairól lásd: *Korpás, 2008*: 118–121.

Bunes Ibarra 2006

Miguel Ángel de Bunes Ibarra: La defensa de la cristiandad – las armadas en el Mediterráneo en la edad moderna. *Cuadernos de Historia Moderna*. V, Anejos, 2006: 77–99.

Cadenas y Vicent 1991

Vicente Cadenas y Vicent: Diario del emperador Carlos V. Itinerarios, permanencias, despachos, sucesos y efemérides de su vida. Madrid, 1991.

Carande 1990

Ramón Carande: Carlos V y sus banqueros. (Vol. Los caminos del oro y de plata. 3). Barcelona, 1990.

Ramón Cerezo Martínez: Las armadas de Felipe II. Madrid, 1988.

Crowley 2014

Roger Crowley: Tengeri Birodalmak. Végső csata a mediterrán térség feletti uralomért, 1521–1580. Budapest, 2014. *Espinosa 2005*

Aurelio Espinosa: The Grand Strategy of Charles V (1500–1558): Castile, War, and Dynastic Priority in the Mediterranean. *Journal of Early Modern History*, Vol. 9, Issue 3, 2005.

Fodor 2015

Fodor, Pál: The unbearable weight of Empire. The Ottomans in Central Europe – a failed attempt at Universal Monarchy. (1390–1566). Budapest, 2015.

García-Arenal – Bunes Ibarra 1992

Mercedes García-Arenal – Miguel Ángel de Bunes Ibarra: Los españoles y el Norte de África. Siglos XV–XVIII. Madrid, 1992.

Gómara 1989

Francisco López de Gómara (1511–1566): Crónica de los corsarios Barbarroja. Madrid, 1989.

González Martínez 2009

Javier J. González Martínez: Los motivos de la censura civil de La mayor desgracia de Carlos Quinto, de Luis Vélez de Guevara. In: *Actas del XIV Congreso de la Asociación Internacional de Teatro Español y Novohispano de los Siglos de Oro, Olmedo, 20-23 de julio de 2009*, Universidad de Valladolid-Ayuntamiento de Olmedo, Valladolid. 2009.

Guilmartin 2002

John Francis Guilmartin: Gunpowder & Galleys: Changing Technology & Mediterranean Warfare at Sea in the 16th Century. *Conway Maritime Press*, 2002

Károlyi 1880

Károlyi Árpád: A német birodalom nagy hadjárata, 1542. *Századok*, II. közl., Budapest, 1880.

Kirk 2005

Thomas Alison Kirk: Genoa and the Sea: Policy and Power in an Early Modern Maritime Republic, 1559–1684. Baltimore, 2005.

Kohler 1999

Alfred Kohler: Karl V. 1500-1558. Eine Biographie. Verlag C. H. Beck, München, 1999

Korpás 2004

Korpás Zoltán: A spanyol Államtanács a mohácsi csatavesztésről. *Lymbus*, Budapest, 2004.

Korpás 2004

Korpás, Zoltán: Las luchas antiturcas en Hungría y la política oriental de los Austrias. In *Alfredo Alvar Ezquerro – Friedrich Edelmayer* (Ed.): Fernando I, 1503–1564. Socialización, vida privada y actividad pública de un Emperador del Renacimiento, Madrid, 2004.

Korpás 2008

Korpás, Zoltán: Álvaro de Sande hadjárata Trencsén vármegyében, 1545. In: *Krász Lilla, – Oborni Teréz* (szerk.) *Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére.* Budapest, 2008.

Korpás 2008

Korpás, Zoltán: V. Károly és Magyarország. Budapest. 2008.

Korpás 2008

Korpás Zoltán: Álvaro de Sande hadjárata Trencsén vármegyében, 1545. In: Oborni Teréz. – Krász Lilla, szerk. *Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére.* Budapest, 2008.

Korpás 2008

Korpás, Zoltán: V. Károly és Magyarország. Budapest, 2008.

Gómara 1989

Francisco López de Gomara: Crónica de los corsarios Barbarroja. Madrid, 1989.

Martinez 1988

Ricardo Cerezo Martinez: Las armadas de Felipe II. Madrid, 1988.

Matilla 1953

María Montanez Matilla: El correo de la España de los Austrias. Madrid, 1953.

Meyer Setton 1991

Kenneth Meyer Setton: Venice, Austria, and the Turks in the Seventeenth Century. American Philosophical Society, Philadelphia 1991.

Rubio Moraga 2006

Ángel Luís Rubio Moraga: La propaganda Carolina. Arte, literatura y espectáculos al servicio del emperador Carlos V. In: *Historia y comunicación social*, N° 11, 2006.

Pujeau 2010

Emanuelle Pujeau: E. Preveza in 1538. The background of a very complex situation. In: Proceedings of the Second International Symposium for the History and Culture of Preveza (16–20 September 2009), Preveza, 2010.

Rauscher 2001

Peter Rauscher: P. Carlos V, Fernando I y la ayuda del Sacro Imperio contra los turcos: dinero, religión y defensa de la cristiandad. In: Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530–1558), *Actas del congreso internacional*, vol. IV. Madrid, 2001.

Rauscher 2003

Peter Rauscher: Kaiser und Reich. Die Reichstürkenhilfen von Ferdinand I. bis zum Beginn des „Langen Türkenkriegs“ (1548–1593). In: *Friedrich Edelmayer, Maximilian Lanzinner, Peter Rauscher:* Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert *Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 38, 45–8. Wien/München, 2003.

Rodriguez Salgado 2000

María José Rodríguez Salgado: ¿Carolus Africanus? el Emperador y el turco. En *J. Martínez Millán* (Ed.), Congreso internacional, Madrid, 3–6 de julio de 2000, Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530–1558) Madrid, 2000.

Saen de Casas 2009

Maria Carmen Saen de Casas: La mayor desgracia de Carlos V. Didáctica y propaganda al servicio del régimen de Olivares. In: *Ciberletras. Revista de crítica literaria y de cultura* (Nº. 21). <http://www.lehman.cuny.edu/ciberletras/v21/saendecasas.html> (elérés: 2016. okt. 16.)

Sandoval 1681

Prudencio de Sandoval: Historia de la vida y hechos del Emperador Carlos V, máximo, fortissimo (Vol. II). Közzétette: *Geronymo Verdussen*, Antwerpen, 1681. II. kötet: 299.

Tracy 2002

James D. Tracy: Emperor Charles V, Impresario of War: Campaign Strategy, International Finance, and Domestic Politics. Cambridge – New York, 2002.

Guevara 1633

Luis Vélez de Guevara: La mayor desgracia de Carlos Quinto, y hechizarias de Argel. Zaragoza, 1633.

Yasiotis 1988

Yanis Yasiotis: El Peloponeso en el marco de la política mediterránea de Carlos V. *Erytheia*, vol. 19, 79–115

ZOLTÁN KORPÁS

BUDA – ALGIERS – BUDA

THE INTERCONNECTEDNESS OF WARS AGAINST THE OTTOMAN EMPIRE IN HUNGARY AND
THE MEDITERRANEAN REGION, 1538–1542

ABSTRACT

A fact largely ignored by Hungarian and international historiography is that in 1541 and 1542, the Universitas Christiana suffered three major blows: on 29 August 1541, a Christian capital fell into Ottoman hands; a few months later, the Holy Roman Emperor Charles V suffered a devastating defeat at Algiers; and the next year, 1542, Joachim of Brandenburg's campaign to recapture Buda with an army financed by the Holy Roman and Austrian empires ended in similar failure. The interconnections among these remain unexplored, even though imperial diets of the time made clear references to the mutual effects of distant events, as did the foremost authors (historians and playwrights) of the Golden Age of Spain. Using contemporary sources, stage plays and chronicles, I attempt to fill this gap, exploring a complex decision-making process that in the years 1541–1542 influenced some aspects of imperial strategy against the Ottomans. From the available sources, it is possible to make a surprisingly detailed reconstruction of how the lobby interests and/or individual convictions of certain prominent figures, such as Ferdinand I, Andrea Doria, Marquis del Vasto and the Archbishop of Toledo, influenced decisions as to where Emperor Charles V's military strength should be concentrated in his conflict with the Ottomans: Hungary, North Africa or Italy (against the French). Particularly illuminating is the Emperor's emotional condition. The promise he made to his wife on her deathbed in 1539 may also have had an effect on how events took shape.

This line of investigation offers a rare chance to deepen our insight into the decision-making processes of a transcendent series of historic events that determined the history of Hungary and its capital for several centuries. Just as significantly, it enables us to place the Hungarian events in the broad international setting and to understand the European significance of the fall of Buda. Finally, we see the events in Hungary as part of a broad anti-Ottoman imperial strategy that was primarily implemented in the Mediterranean but closely linked to events in Central Europe. The strategy entered its most active period with the siege of Vienna in 1529 and was dealt a final blow by the failure of Joachim of Brandenburg's campaign. Of the operations mounted by the Empire to contain Ottoman expansion, those in the Mediterranean region were more significant – or have certainly been more thoroughly treated by historians – than those in Hungary.

zoltan.korpasl@gmail.com